

ПРВОСЛАВ РАДИЋ
(Београд)

ИЗ МИТОЛОШКЕ ЛЕКСИКЕ

Вирогон

У баточинском крају (централна Србија) забележио сам реч *ви-ро-гѡн* (/ *виригѡн*) у значењу 'немирњак, немирно дете, ветропир'. Реч се обично употребљава у обраћању, тј. прекору упућеном детету (нпр. „смири се, вирогону!“, „седи вирогону!“ и сл.), што обично прати благи покрет руке, одозго према темену детета. У лесковачком крају забележен је придевски облик *вирагѡн* / *ви-рогѡн* / *ви-рогѡн*, у значењу 'не-сташан, немиран' („ви-рогон детиште“, Митровић 1984).¹ У РСАНУ је забележен облик *ви-рогон* са другачијим значењима: „м покр. 1. в. *ви-хор* (Врњци, Јов. Ћ. 2). 2. в. *ведогоња* (1) (Пирот, Живк. М. 2).“ Фитоним *фи-рогон* (*Eryngium campestre*) забележио је М. Симић у околини Враћа (в. Симоновић 1959: 188),² а исти фитоним, у значењу 'магијска биљка која расте на сувом земљишту', забележио је и М. Златановић у овом крају (Златановић 1998).³ Међутим, под одредницом *фи-ригѡн* Златановић доноси значење: 'место изложено ветру' (Исто).

Ове лексеме, дакле, укључују низ прилично различитих значења: немирно дете, митско биће, ветар, ветровито место, врста биљке. Ипак, чини се да се у основи ових речи налази исти корен, а у њиховим значењима крије се, по свему судећи, заједничка, м и т о л о ш к а н и т. На то указује, пре свега, облик *ви-рогон* из РСАНУ, који упућује на познату лексему митолошког значења, *ведогоња*, 'човек видовит,

¹ Аутор наводи и фитониме: *ви-рогѡне* [?], 'врста бодљикаве траве' („Пуно ми је жито с ви-рогѡне“), *ви-рагѡна*, 'црвени глог' („Кад се неко озбиљно разболи дају му [...] чај од црвеног глога — ви-рагѡне“).

² Колико је мени познато, у поморавском крају (Јагодина) ова биљка је данас позната под именом *бѣла бѡца*.

³ Аутор даље појашњава: „наге девојке ноћу, на месечини, откопавале су њену прстенасту кртолу и кроз ње гледале момке“.

чији дух за време непогоде напушта тело и бори се са другим таквим духовима да би заштитио свој крај, или чини разна зла људима и по смрти се вампири' (РСАНУ: *веддогоња / вједдогоња 1*).

Шта, у ствари, представљају ови србијански облици у лингвистичко-митолошком смислу?

На лингвистичком плану *виругон* се мора довести у везу са старијим обликом, сложеницом *вихругон*, у значењу 'онај који гони вихорове',⁴ где у првом делу препознајемо лексему *вѣхар*, *-хра* (стсл. *вѣхъ*, и-е. **weisur-o-s*, исп. Георгиев 1971: *вѣхър*; Skok 1973: *vihar*). Лексичку морфему *вихр-* бележи и РСАНУ у низу облика, исп.: *вѣхрѣнѣак* (имен.), *вѣхров*, *вихровиѣ* (прид.), *вѣхрѣвиѣ* (прил.), укључујући и именичку сложеницу *вихрѣнога*. У облику *виругон* имамо, дакле, сложеницу са спојним вокалом *о*. Ову сложеницу, са сачуваним *х*, познаје бугарски језик: *вихругѣн* ('брз кон', нар. поет.; 'раст. ветругон, *Eryngium campestre*'),⁵ укључујући и низ других сложених образовања са лексичком компонентом *вихр-*, исп.: *вихругѣец кон* ('кон, който надвива и на вихрите', нар. поет.), *вихругѣд кон* ('брз кон', поет.) и др. (Георгиев 1971: *вѣхър*). И друга наведена значења облика *виругон*, и његових варијаната, налазе се у непосредној или посредној вези са ветром. Такво је, на пример, врњачко *виругон*, врањанско *фиругон* (М. Златановић), а не може се искључити и удео категорије ветра у стварању забележених фитонимских значења. На то, најзад, упућују и наведена митолошка значења.

У другом делу сложенице налази се глагол *гонѣѣ*. Није искључено да је он овде сачувао старија значења (исп. и-е. **gũhei-*, 'ударати'), која су, на пример, забележена у старословенском (*гънанѣ*), те санскриту (*ghnānas*, 'који се бије'), шиптарском (*gja* 'лов', *gjanj* 'ловим') итд. (Skok: *gnāti*).⁶ Да је и у облику *виругон* присутно значење 'бити, тући', показује застарели и готово синонимни облик *вѣхрѣбија* (исп. буг. *вихругѣец*), са метафоричким значењем 'пустолов, авантуриста, човек немирног духа', забележен код Јована Стејића (РСАНУ).

⁴ То наводи на претпоставку да се прво значење из РСАНУ не може узети као поуздано, или је оно секундарно, тј. накнадно развијено. Питање је да ли су простим упућивањем на *веддогоњу* и у другом значењу представљене све суштинске особености *виругона* као митског бића.

⁵ Исп. „*вихругѣн* с. м. Раст. *Eriophorum latifolium*“ (Панчевѣ 1978). И остали речници понегде дају различите латинске еквиваленте.

⁶ Глагол *гонѣѣ* и у савременом српском језику често укључује, као пратећу компоненту, чин физичке присиле. То је, нпр., случај у пастирској терминологијој сфери, у државно-правној сфери и др. (в. *гѣнѣѣ*, РСАНУ).

Иако је несумњиво да се првобитно значење лексеме *ви(х)рогон* временом раслојило према низу новијих значења, компаративна семантичка анализа, пре свега српског и бугарског облика, показује да се овде може реконструисати основно, заједничко значење — 'онај који гони, туче вихорове, тј. ветрове, који се прегана са ветровима'. Реч је, очито, о лексеми из семантичке категорије *демононима*.⁷

У српској митологији појам ветра има значајно место. По дефиницији, „Ветрови су тајанствене хтоничне силе које на овај свет долазе из земље, из доњег света, кроз јаме и пећине“ (Кулишић 1970: *вештар*). Српска етнологија је забележила веровања о божанству ветра коме се приносила жртва. Ветрови могу да буду непријатељи људи, да праве штету, доносе сушу, плускове, поплаве, градобитне облаке, болести итд. У њима често живе зли духови, демони непогоде (виле, змајеви, але, вештице и др.) (Исто).⁸ У томе посебно место има *вихор*, као врста ветра. Још у античким веровањима умрли преци у виду вихора долазе међу своје потомке, гладни и жедни, иштећи хлеба и вина (Будимир 1969: 117).⁹ У српском народу вихор је: 'снажан ветар велике брзине', 'вртложни ветар, ваздушни вртлог', 'нешто усковитлавно, захваћено вртлогом', 'бура' (РСАНУ). Он значи и 'жестину и силину', 'бујицу', 'метеж, узбурканост', 'опасност, невољу; несигурност' итд. (Исто). За злокобни вихор се верује да га покрећу зла бића и духови који невидљиви обитавају у њему. У вихору играју ђаволи, вештице, стухе и але. У вихору су сватови ђавола, који играју у колу (Кулишић 1970: *вихор*), при чему симбол круга постаје битно магијско одређење ове појаве.¹⁰ Ако се човек нађе у вихору мора да полу-

⁷ Уочљиво је извесно шаренило варијаната облика *ви(х)рогон*. Пажњу скрећу неколика облика. Наш дублетни облик *виригон*, са вокалом *и* у другом слогу, може се тумачити даљинском вокалском асимилацијом према иницијалном слогу, али је овде можда дошло и до укрштања са неком другом речи, на пример глаголом *вириџи* (исп. у овдашњем крају изреку: „Испод мѝре [мирног детета] сто ђавола вѝре“). Лесковачки облик *ви(х)роган* вероватно садржи алтернацију *о/а* према моделима свршености / несвршености глаголске радње, откуда и *вираган*, са даљинском асимилацијом према вокалу у последњем слогу. Врањански облик *фирогон* је резултат познате фрикативизације гласа *в* у јужним говорима.

⁸ Под одредницом *вештѝй*, Гл. Елезовић доноси пример: „Не вѝтри кај анаѝмник“ (Елезовић 1932–1935). О грчко-латинским лексичким и семазиолошким паралелама и њиховој етимологији в.: Будимир 1969: 253.

⁹ У бугарском *вѝхѝрници* су мртвачке пеге (Панчевѝ 1978). Из наведеног примера се види да виле њима могу да „обележе“ људе који им нису у милости.

¹⁰ Да ли у првобитно магијској функцији или не, тек и код поморавског синонима за *ви(х)рогон*, израза *бѝла бѝца*, јавља се мотив круга у пословици: „у крѝг, у крѝг, па око бѝле бѝце“, у значењу много тражења и лутања па се опет мора на полазно место. На мотив круга подсећа и прстенаста кртола биљке *фирогона* (в. напред).

ди (Исто: *ала*), па је отуда борба против вихора нашла места у басмама и другим заштитним обредима међу Јужним Словенима (исп. Раденковић 1996: 95, 101, 126, 129, 130 и др.). У Његошевом књижевном делу вихор има епитет „луди“ (Стевановић 1983: *вихор*). У РСАНУ под одредницом *вѣхрѣња*к стоји значење 'проклетник, враг', а под одредницом *вѣхориѣи* II 2 'беснети, махнитати'.¹¹ Континуитет злог демона вихор је наставио и под плаштом хришћанске религије. Добру илустрацију овоме налазимо у македонској народној поезији:

„суздај се виор од небо,
да њ го зеде (на Марија) Ристоса“
(Браћа Миладинов);

„вихор му вие в гора зелена,
не ми е вихор ву ми е Јуда,
гора трошеше, двори градеше“
(С. Верковић) (РМНП: *виор*).

Елементе сличних веровања о вихору налазимо и код других балканских народа. Код балканских Влаха постоји веровање да демонске снаге стварају ветрове и олује. Влашке *дзуне* играју коло у вихору, а људи се дуго иза тога боје да стану на то место, верујући да то може изазвати разне болести (епилепсију, ушне, носне и очне болести и др.) (Антонијевић 1982: 162, 169).

Ветрови, дакле, имају значајно место у митологији јер доносе временске непогоде и болести. Временске непогоде представљају посебну опасност за земљорадничку и сточарску привреду, а у митологији су у чврстој вези са демонима. Позната су веровања да градобитне облаке предводе натприродна бића („градоносци“), а често и незадовољне душе покојника. У оваквим условима митолошки је отелотворен низ злих демонских бића која предводе опасне ветрове и доносе непогоде. У источној Србији се веровало да *аждаја*, која обично живи у водама, доноси градоносне облаке (Кулишић 1970: *аждаја*). *Ала*, о којој има много веровања у источној Србији, пакости људима у време када дозревају жита. Она предводи црне градобитне облаке, олују, и буру и њима уништава летину. Алом, или *ала(х)уком*, назива се студен ветар северац који, звиждећи, чупа дрвеће из корена и диже кровове на зградама (Исто: *ала*). Слично митско биће, под именом *аламуња*, ја-

¹¹ На фразеолошком плану такође су видљива ова значења, исп.: *ѣадаѣи у веѣѣар*, 'имати падавицу', *ѣаѣи дѣвѣѣи (луди) веѣѣар у глави*, 'бити срдит, махнит, помахнитати', *удариѣи у махниѣи веѣѣар*, у *смуѣене веѣѣарове*, 'расрдити се, разбеснети се, помахнитати' (РСАНУ).

вља се у Лесковачкој Морави у значењу јаког ветра који повија стабла и растура сена и снопове (Зечевић 1981: 66).

На другој страни, против ових злих демона устремљују се у основи добри демони, донекле управљајући атмосферским појавама и контролишући их. Ова, обично мушка, митска бића су, у ствари, заштитници одређеног краја, рода или племена, јер разгоне непогодне ветрове и градоносне облаке („градобранитељи“), а доносе потребну кишу. Чини се да су трагови оваквих веровања сачувани и у фитонимима, вероватно због исонске везе између биљке и атмосферских појава. Једна македонска народна песма, изгледа управо у таквом светлу, помиње биљку *ветроган* (*/ветрогон, ветрогонец, 'трн со големи боцки', Erungium campestre*):

„ке дувнит ветре од поле,
[...] ке береш [...] трње ветроган
градина ке е заградиш“

(Т. Никодиноски, РМНП: *ветроган*).

Посебно је индикативна чињеница да се биљка *ветроган* у македонској народној поезији помиње и као средство за заштиту од злог змаја, који је у митологији често отелотворење ветра:

„ако сакаш да оставиш,
да оставиш змеј од гора,
да собереш грмотрно,
грмотрно, ветрогно“

(К. Шапкарев, Исто).

Српски етнички простор познаје низ митских бића чија је заједничка карактеристика борба против злих ветрова. У источној Србији се веровало да *змајеви* бране своје село и крај од непогода, доносећи потребну кишу (Кулишић 1970: *змај*). То су бића чији дух пред непогоду напушта тело да би се борио са злим атмосферским силама, на пример *алама*.¹² О вези између змаја (змије) и ветра говоре и поједине басме (Раденковић 1996: 156). На западу и југозападу се врло слична митолошка бића обично јављају под именом *здухач* (*здуха, здухай, здува, здувач, сџухаћ, сџуха, сџува, сџуваћ* — БиХ, Ц. Гора, Санцак), или је то већ поменути *в(ј)едогоња, једогоња* (Бока Котор-

¹² У поморавском крају се данас за неког који ради нешто другима неразумљиво, или дангубно, наизглед без ваљаног разлога, или учинка, каже: „јебѐ нѐке ђле“.

¹³ Етнолози указују на чињеницу да ова веровања потичу још из родовског уређења, упућујући на аналогије са сличним веровањима која постоје на Кавказу (Кулишић 1970: *здухач*).

ска).¹³ Може се отуда претпоставити да овој категорији митских бића припада и *ви́рогон*.

Једно од значајних питања, међутим, везано је за природу овог митског бића. Бугарски примери (в. напред) упућују на претпоставку о траговима коња у овом демонониму. (Митолошка традиција коња добро је позната источном Балкану.) Однос ветра и коња припада старим митолошким универзалијама. М. Будимир у вези са овим истиче да је и сам бог ветрова, Ајол или Еол, имао оца који се звао Коњаник (*Ἰπλότης*), те да његово име садржи семантичко језгро *хиџар* (Будимир 1969: 253). У српским басмама има мотива коњаника који се сабљом бори против ветра (Чајкановић 1994, 2: 76). Једна од њих, забележена у Грузи, каже:

„Пошао жуџи човек
на жуџо́ме коњу,
џреко жуџо́г џоља;
носи жуџу сабљу,
да џосече седамдесет и седам веџрова“
(Раденковић 1996: 138).

Судећи по подацима које пружа РСАНУ (исп. одреднице *вѣхор* / *вѣхѣр* 5, 6; *вихрѣнога*), може се претпоставити да је и у српским областима улогу овог демона понегде вршио коњ као митско биће.¹⁴ Утолико пре, што су митска обележја овог бића јасно истакнута од античких спева до српске народне поезије. Српска етнологија је већ указала на бројне остатке митологизације коња, односно јахача, нарочито у источним крајевима Србије, као делу некада шире старобалканске, трачке области у којој се ово биће, поред змаја и пса, јављало као хтонско и ловачко божанство (Филиповић 1986: 24–69; Будимир 1969: 242–254; Кулишић 1970: *коњ*; Бандић 1991: 37–40). Трачки јунак-коњаник, који је и заштитник стада (Чајкановић 1994, 3: 191), оставио је низ особина у оквиру светковања хришћанског св. Тодора, као што је култ предака.¹⁵ У народним, пак, веровањима посебно се истиче бешњење и лудовање ових митских бића (са јахачима или без њих) одређених дана у години, што симболише риту-

¹⁴ Можда је за истраживања у овом правцу значајна чињеница да се за зеља-сту биљку у народу познату као *в(ј)еџѣрѣгон* (*Egiphorum* из ф. *Сурегассас*), поред низа имена, као синоним јавља и име *коњска смрџ*, по свему судећи забележено у југо-источној Србији (Симоновић 1959: 185).

¹⁵ Свакако не случајно, за мошти св. Тодора везује се веровање да лече „бесне“ (Филиповић 1986: 30). Етнологији указују на чињеницу да се штошта што је у вези са коњем у народу употребљава за лечење (Раденковић 1996: 140).

алне поворке мртвих предака,¹⁶ затим особина да могу бити невидљиви, да су силовити и брзи, при чему могу и да лете, њихова диморфна обележја у комбинацији човек–коњ (нпр. горе људи, а доле коњи, попут античких кентаура), осионост према женама, нарочито девојкама итд. (Филиповић 1986: 24–69). Уочљиве су подударности између митског lika српског змаја и коња-демона, као што су отелотворење душе предака, осионост, истицање мушкости и фалофорске симболике, а, на другој страни, страхопоштовање које му људи указују и др. Није искључено да поједина лексичко-семантичка укрштања између ових облика, исп. *коњуха*, *'змија'* (Дубровник), *коњушћница*, *'смук'* (Вук) (Skok 1973), имају митолошку позадину.

У сваком случају, ово нас посредно упућује на могућност сагледавања *виругона* у контексту летећег демона, вероватно првобитно коњског облика, чија је традиција на источном делу старог Балкана добро позната. И савремена изоглоса србијанске лексеме *виругон*, која не иде западније од линије Врање–Врњци–Баточина, ако она не буде битније коригована, ишла би у прилог овој претпоставци. Није искључено да је реч о табуисаном божанству, чије је име путем метонимије потиснуто из употребе и заборављено.

У митолошкој традицији српског народа ова диморфна бића-заштитници имају значајно место, што се можда може сагледати и у контексту даље, словенске еволуције трачког јунака-коњаника, односно његовог укрштања са српским врховним божанством. То су често особе које у одсудним тренуцима показују посебна својства. Тако се и за истакнуте појединце из српске историје у народу увредило мишљење да су родом демонска, обично „змајевита“ бића, управо ових митских карактеристика. Такви су, сматра се, били: Милош Обилић, Вук Бранковић (Змај Огњени Вук), Бановић Секула, Бановић Страхинја, Љутица Богдан, Краљевић Марко, деспот Стефан Лазаревић, Стојан Чупић (Змај од Ноћаја), Марко Миљанов, Мићо Мартинов и др. Једна српска епска песма каже:

*„Што год има Србина јунака,
Свакога су одгајиле виле,
Многога су змајеви родили“*

(Бандић 1991: 168).¹⁷

¹⁶ М. Будимир у том светлу указује на један стих из српске народне поезије: „Мјесечина сја, мртав коња ја“. Има показатеља да су индоевропска племена врло рано коње сматрала олујним демонима (Будимир 1969: 234).

¹⁷ Исп. и: Чајкановић 1994, 2: 86; Кулишић 1970: *змај*; Зечевић 1981: 68, 70–71, 153. М. Будимир указује на то да је у оваквим појавама реч „о териоморфним

Змајевити људи су се одликовали снагом, жустрином и мужевношћу. Већ као деца исказивали су натприродну снагу и необичну мудрост (Зечевић 1981: 70, 150). Чињеница да се српски епски јунаци и национални прваци у народу често сматрају змајевитим, говори о змају и као митском претку који води рачуна о свом племену и свом потомству. Управо из шуме, која је у претхришћанској религији Словена боравиште душа предака, змај брани свој крај, спречава непогоде и шаље потребну кишу усевима (Исто: 72). Ово је, у исто време, била и добра основа за хришћанизацију овог митског бића, чије елементе налазимо у лику једног броја светитеља. Тако, у хришћанској митологији ветровима могу управљати св. Павле, св. Пантелија, Три Јерарха, св. Стеван Ветровити, св. Никола, па и св. Сава (Чајкановић 1994, 2: 77, 497, 498).¹⁸ Лакомисленост, непромишљеност, несталност (исп. *вѣтѣройѣир* / *вјетѣрѣйир*, РСАНУ), па и грубост, осиноност, особине су које су се „народним змајевима“ вероватно приписивале аналошки према природи ветра као атмосферске појаве.¹⁹ Није искључено и да су се оне тек касније надграђивале, посебно након свођења овог митског бића на свет дечије наиве.²⁰

*

Да закључим. Лексема *ви́рогон* је вероватно лексичко-митолошки сурвивал који своје еквиваленте налази у групи демононима заједно са *вѣтѣрогоњом*, *вѣтѣробијом*, *вѣтѣройѣиром*, *вѣтѣровњаком*, *вјетѣрењаком* и сл.²¹ У његовој митолошкој еволуцији укрстило се старобалканско митско биће, чије су рефлексije у облику коња још увек препознатљиве. На другој страни, део његових особина пренесене су на хришћански митолошки корпус. Као многе друге преживеле мито-

душама херојских родоначелника“, које могу да отхране изузетне јунаке, што илуструје презименом *Кобилић* за Милоша Обилића (Будимир 1969: 246).

¹⁸ Св. Никола, који превози душе на онај свет, јавља се понекад управо као коњаник (Исто 3: 48, 203).

¹⁹ Ведогоње су, нпр., телом биле на земљи, а духом у ваздуху, што је симбол те несталности. Исп. метафоричке изразе у српском, типа: *глава му је у облацима* („*вѣтѣрѣлив*“), одакле и значење беса и лудости, повезано са ветром (в. напред). Вероватно је и магијска улога поменуте биљке *фирогон* управо да залуди некога, да му одузме моћ расуђивања и здрав разум. Тај шунаљ предмет кроз који се гледа за ту прилику „је у некој вези са коњем“ (Раденковић 1996: 140).

²⁰ То је можда садржано у поморавском изразу *мѣсли да се јѣде свѣ шѣио лѣшѣи*, који се употребљава за лакомислено, непромишљено и неискусно чељаде.

²¹ Исп. у РСАНУ и: *вѣтѣрењаковић*, *вѣтѣройѣировић*, *вјетѣрѣк*, *вјетѣриле*, *вјетѣрогоњѣк*, *вјетѣролија*, *вјетѣроња* и др.

лошке лексеме, и *виругон* је добрим делом данас опстао тек у појмовном свету дечијег круга, сведочећи о преживелости овог митолошког обрасца. То што се у појединим крајевима Србије и данас мушка деца, понекад готово више из милоште, зову *виругонима*, остаци су једне колективне свести која сведочи о архетипској потреби да мушко дете буде моћно, снажно, мудро, у роду и племену поштовано, прерастајући у заштитника свог племена и свог народа коме се несебично жртвује. То је остатак старог система вредности у српском народу, племенитог вредносног начела које ће се са крајем XX века, изгледа, неповратно изгубити у прошлост.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић 1982: Драгослав Антонијевић, *Обреди и обичаји балканских сѣочара*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1–194.
- Бандић 1991: Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 њојмова*, Нолит, Београд, 1–368.
- Будимир 1969: Милан Будимир, *Са балканских исѣочника*, Српска књижевна за друга, Београд, 1–284.
- Георгиев 1971: Вл. Георгиев, Ив. Гълъбов, Ђ. Заимов, *Български етимологичен речник*, I, Българска академия на науките, София.
- Елезовић 1932–1935: Гл. Елезовић, *Речник косовско-мешохиског дијалекта*, Српски дијалектошки зборник, IV (I део), VI (II део), Српска краљевска академија, Београд.
- Зечевић 1981: Слободан Зечевић, *Мишска бића српских предања*, „Вук Караџић“, Београд — Етнографски музеј, Београд, 1–226.
- Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Учитељски факултет, Врање.
- Кулишић 1970: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд.
- Митровић 1984: Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац.
- Панчевъ 1978: Найден Геровъ, *Речник на българския език, Дополнение* (Т. Панчевъ), София (фототипија).
- Раденковић 1996: Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, Просвета, Ниш — Балканолошки институт САНУ, Ниш–Београд, 1–392.
- РМНП 1983–1993: *Речник на македонската народна поезија*, I–III, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- РСАНУ 1959–1996: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–15, Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски (/српски) језик, Београд.
- Симоновић 1959: Драгутин Симоновић, *Бошанички речник*, Српска академија наука, посебна издања, CCCXVIII, Београд.

- Skok 1973: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Стевановић 1983: Михаило Стевановић и сарадници, *Речник језика Пејтра II Пећковића Његоша, I–II*, Београд–Титоград–Цетиње.
- Филиповић 1986: Миленко С. Филиповић, *Трачки коњаник*, Просвета, Београд, 1–356.
- Чајкановић 1994: Веселин Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије, I–5*, Српска књижевна задруга — Београдски графички и издавачки завод — Просвета — Партенон, Београд.